

14.

І зараз же після цього зачувся стук, а за ним у дверях з'явилась постать самого Вадима Стельмашенка. Він ступив у хату, кинув усім “добрий вечір” і мовчки роздягся.

Водосвятський зараз же підхопив його під лікоть, кілька раз дружо похльоскав рукою по плечі і півжартівливо-півсерйозно представив усім.

— Ми знайомі краще вас... — сказала Діна, привітно киваючи головою Вадимові.

Олеся злегка почервоніла, вітаючись з ним, і гордовито прижмурила очі. Вадим на хвилинку зупинився коло неї, ніби хотячи щось сказати, але не сказав нічого й сів у куток.

Присутність Олесі на цьому зібранні здивувала його і кольнула. Коли Водосвятський і Діна останній раз запрохували його, то разом і Олесю кликали. Але вона рішуче відмовилась. Водосвятський тоді непомітно підморгнув Вадимові й прошепотів: “Хочете парі, що піде?” І от, дійсно пішла.

— Скалозуб буде? — зтиха спитав Вадим Водосвятського. Той фамільярно тикнув його пальцем у живіт і прошепотів:

— Нетерплячка бере? Тільки ви з ним балакайте по зібранню. Він буде, буде сьогодні.

Вадим згодився прийти на зібрання після того, як Водосвятський натякнув йому, що Скалозуб дуже прихильно віднісся до таланту Стельмашенка, й що цим можна скористуватися.

І Вадим тоді, так само, як і тепер, хмуро посміхнувся.

Балачку підтримував Сріблюк, але Олеся мовчала і іноді поглядала в куток, де, якимось зігнувшись і розтертяно задумавшись, сидів Вадим. Останні дні він усе був такий.

В цей час якраз прийшов Скалозуб. Це був стрункий, сильно й гарно збудований молодий ще чоловік, бездоганно по-європейському одягнений, в смокінгу, рукавичках, в лякованих черевиках з верхом із жовтої замші. Трохи грубовате, але з виразно окресленими рисами лице його було чисто виголене, як і в Водосвятського. Зо всіми він поводився з якоюсь витонченою, підкресленою, офіційною чемністю. Говорив він, як галичанин, хоч сам був у Галичині разів два, та й то дуже недовго. Любив уживати мало відомі на Україні вирази й трохи тим сам милувався. І одягався, й поводився по-європейському, і балакав з зловживанням галицизмів Скалозуб не стільки з власного нахилу до цього, а теж з ідейности, з принціпу. Звичайно, українців вважають за мужичу грубу націю. Українець — це, инчими словами, мужик. Самі українські селяне, коли хочуть определити себе з національного боку, кажуть: то руський, а я — хахол-мужик. Ми, мужики, не вміємо по-панському балакати, себто, по-руському.

Через це Скалозуб ніби взяв на себе обов'язок доводити прикладом самого себе, що українці — не тільки мужики, що єсть навіть і такі європейськи одягнені, виховані люди з українською мовою, яка, хоч і українська, але не мужича. Будучи чоловіком багатим, власником многих тисяч десятин землі, заводів і копалень, він прапор своєї європейскости ніс досить певною рукою.

Сам він колись належав до певної течії в українському громадянстві, яка ставила собі завдання боротьбу з русифікаторством. Боротьба ця мала характер яскравого шовінізму, який часом доходив до того, що робились по всяких містах України спроби зруйнувати динамітом пам'ятники руським поетам і діячам. “Україна для українців, геть руських, поляків, жидів і инчу погань”. Це була їхня програма, котра яко спадщина перейшла до відродженців.

З прибуттям Скалозуба в хаті стало тихіше. Водосвятський цілком споважнів, а Сріблюк навіть од Діни одійшов і захвилювався.

Він підскочив до Скалозуба, поміг йому роздягтися, повісив його дорогу шубу й шапку, а коли той привітався зо всіма, підставив йому стільця з радісною танучою посмішкою.

Сріблюк танув і радів при Скалозубові майже зовсім безкорисно. Він належав до тої частини галичан, які взагалі танули перед російськими українцями. Як і більшість галицької інтелігенції, він був демократичного, селянського походження. Але вже не мав нічого спільного з тою демократією Галичини, яка героїчно витягала маси забитого польською шляхтою селянства до культурного, людського життя, яка збирала по крейцару поважні кошти на боротьбу з польонізацією. Йому вже була чужа та інтелігенція Галичини, яка, живучи в найтяжчих, здається, на всьому світі умовах, може родити з себе справжніх героїв, подібних до героїв перших часів російського визвольного руху. Ні, він належав до тих теж ніби демократів, які мріяли про розвиток не демократії, які дбали не про якихсь там селян-напівдикунів, а про розвиток великих національних капіталів; великий капітал — от ґрунт могутности всякої сучасної нації. Оскільки турбувала таких демократів сама нація, невідомо, але дуже часто кар'єра їхня власна булава такими ідеями цілком забезпечена. Яко один з таких “ідейників”, Сріблюк без здригання захвату й побожності не міг чути слова “мільйон”. (А про Скалозуба говорили, що в його, може, й за мільйон перегнало.) Уроженець бідного, висмоктаного польською шляхтою краю, де найвидатніщі члени української грошевої аристократії рахують свої маєтки найбільше сотнею тисяч корон, звиклий сам з малих літ до рахунків на крейцари, до урізування й уціпування себе до мінімуму, Сріблюк просто поширився душею, уявляючи собі українця-мільйонера.

Як тільки ввійшов Скалозуб, Діна вся підтягнулась, як добрий породистий кінь, торкнутий шпорами. Вона ввійшла в комітет недавно й була всього три рази на його засіданнях. Але на другому вже помітила на собі декільки раз уважний оцінюючий погляд “мецената”.

Скалозуб зразу ж сів коло неї. Діна легко й граціозно повернулась до його і з невеличким кокетством сказала:

— А ви, здається, запізнилися сьогодні?

— О? — здивовано й поспішно скрикнув Скалозуб, виймаючи масивного золотого годинника. — Дуже перепрашаю, але маємо лише за чверть осьму.

— Хіба? — засміялась Діна. — Значить, ми прийшли занадто рано.

Валя незадоволено щось шопотіла Олесі. Діна зауважила це, але їй було байдуже. Валя — це ж відома ходяча мораль.

Двері без стуку розчинились і в хату влетів клуб пари з самовара, що стояв біля порогу. За самоваром виднілись чийсь ноги в грубих чоботях. Потім самувар піднявся і, клекочучи та випускаючи з себе цілі хмари, влетів у хату. З хмар часом з'являлось широке рябувате лице Івана. Поставивши самувар на стіл, він бігцем побіг до дверей, зачинив їх і знов вернувся до столу.

— А знаєте, паничу, яка оце таки що сторія случилася? — вмить якоесь схвильовано звернувся він до Водосвятського, поглядаючи розумними сірими очима на гостей.

Діна спочатку од здивування високо підняла брови на таку його фамілярність, але, побачивши, що всі зацікавились, з посмішкою озирнулась на Скалозуба й теж зацікавлено повернулась убік Івана.

— А яка саме? — веселим панібратським тоном спитав Водосвятський.

Іван заклопотано подивився на бунтуючий самувар, швиденько прикрив його папером, потім камфоркою, продовбив пальцем дірку й почав:

— Дуже, паничу, прискорбна. Убила кацапня одного нашого українця! Оце ось тіки що. Там січас поліція...

— Як? Якого українця? Хто такий? — посипались злякані питання.

— Самого настоящего. От того, що приходив колись до мене, Степана, що на гармонії грав пісні. Ну, так от його. Сестра його служила тут у лавочника, недалеко. Ну, служила, нічого. А в лавушника синок, звинить за слово, розпутник на весь світ. Почав чіпляться до дівки. Та й так і сяк — не помагає. Тоді вона до брата. Той пішов поговорить. Не знаю, сам там не був, як вони говорили, Сонька-горнична розказувала, у лавці це було. Тільки, говорить, що б він не сказав, а той синок йому: “брешеш, сякий-такий, ти з мазепинцями діла водиш, мазепинські книжки читаєш, тебе у тюрму за це одправить нада”. А лавушник — кацап такий, що з самих лапацонів. Тут же в лавці й товариші його, синка, хулігани на весь світ. Ну, Степан — хлопець гарячий. Каже Сонька, почервонів, розсердився. Я, каже, мазепинець, та на своїй землі, а ви чого прийшли сюди та нас зобижаєте. Гнать, каже, вас сцюдова треба. Ну, один тут, конешно, бах його. Степан до його, а другий як схопить пляшку з пивом, та по голові. Степан упав, а вони тоді давай його пляшками, та ще не як, а як ото розіб’ється пляшка та гостре шкло, так вони тим шклом руба пряма в очі. Пошматували так, що тільки чуб та вуса видно, а то все м’ясо та кров. От така сторія!

— І помер той Степан?! — скрикнув Сріблюк.

— Кажуть, помер.

Іван витер рукавом лоба й знов хитнув головою.

— От як! за наше жито та нас же й бито. Та кажуть, що хуліганам нічого й не буде за те.

Всі були дуже схвильовані оповіданням. Олесья сиділа з поширеними очима, зблідла. Потім раптом швидко підвелась і, ніби збираючись бігти, звернулась до Івана:

— А ви напевне знаєте, що він помер?

Іван потиснув плечима.

— Не можу сказати, панночко. Не допускають до його, поліція там. Бачив одним оком через плечі. Хто каже, що вже не диха, а хто каже, що щось ще хрипить у грудях. Може, й не помер ще.

— А ви можете показати, де це?

Валя стурбовано підійшла до Олесі.

— Що ти задумала? Ради Бога, Олесю, не вигадуй нічого.

Олесья здивовано повернулась до неї.

— Я нічого й не вигадую, я хочу піти туди. Може, він тільки ранений, може, допомогти чим-небудь. Миколо Антоновичу, у вас єсть яка-небудь чиста простиня, щоб можна подерти?

— Олесю! — строго вхопила її за руку Валя. — Дай спокій. Як можна це робити? Ти хочеш, щоб тебе арештували? Розуміється! Хулігани зараз же схопляться за тебе. “А, от і мазепинці прибігли, от вони”. І тебе, і нас арештують, а хулігани оправдаються. Заспокойся. Ідіть собі, Іване, ми з самуваром самі раду дамо.

— Правда, Олесю, не варто! — сказала Діна зляканим голосом.

Олесья з закинутою назад головою й гордовито прижмуреними очима мовчки дивилась то на Валю, то на Діну.

— Ну, добре! — одривисто сказала вона й сіла на місце.

Іван мовчки зазирнув у самовар, поправив камфорку і вийшов.

Піднялась гаряча розмова. Федоренко з своїм звичайним здивовано-ласкавим виглядом змагався з Скалозубом. Обережно, спокійно, але з упертою, часом насмішкуватою самостійністю. Річ в тім, що Скалозуб був прихильник утисків на українців, а Федоренко противник. Скалозуб мав навіть спеціальний журнал в дуже дорогій палятурці з золотистими обрізами, в який виписував або наклеював вирізки з газет про різні випадки гоніння на українство. Закриття “Просвіт”, клубів, громад, заборони промов по-українському, увільнення з посад українців-чиновників, адміністративні заходи проти української преси, сваволя урядників, приставів, губернаторів, крупні й дрібні факти — всі акуратно

заносились в журнал. Це був уже досить поважний том. І що більше набіралось “документів”, то дужче радів Скалозуб. Його теорія була така: раз українців тіснять, давлять, роблять проти них заходи, значить, вони уявляють з себе якусь силу, щось таке, проти чого треба боротися, що треба помічати. Раніше ніхто й не знав, що то за українська нація, один собі “русській народ” та й годі. Ні, вибачайте, не один народ, а два, не “один язык”, а два. І що це так, то ви самі своїми насильствами й преслідуваннями краще всього нам і собі доводите це. І що з більшою силою будуть руські так доводити, казав Скалозуб, то швидче розгориться вогонь національної свідомості українців. Україна мусить заплатити за своє відродження.

Федоренко на це не міг пристати; підставляти ще незміцнілий молодий рух під ломаку ворога — це не науково й не політично.

Суперечка ставала все більш і більш палкою. Скалозуб уже стояв проти Федоренка й ввічливо, але гаряче говорив:

— Прошу пана-товариша вислухати. Прошу вислухати. Се є війна. Так? Прошу вас, на війні як на війні — мусять бути жертви. Нарід, не гідний жертвувати, не є нацією, не є!

Федоренко дивився вгору й сухеньке, щільно обтягнуте жовтою шкурою личко його виявляло веселе нетерпіння. Він кілька раз одчиняв рота, щоб одповісти, але Скалозуб не давав. Простягнувши руку в перстнях, він провадив далі:

— Щоби мати якесь протиділання, треба, щоб було ділання. Прошу вас, зверніть увагу на цікаву подробицю в цій історії. Руські хулігани не просто били якогось там дворника Степана. Ні. Вони, по-перше, били “мазепинця”. Се — знаменне явище, знаменне тим, що не одні вже інтелігенти “мазепинці”, а сам нарід, дворники, селяне, робітники. Перепрашаю. Се одне. А друге, ви зауважили, як вони били? Прошу вас, коли б’ють розбитою пляшкою і намагаються гострим шклом бити по очах, то ясно, що тут уже не проста сварка, а великий запас накіплого чуття, і воно довго збиралось. Їм не досить було, що він упав, вони, може, того й не помітили, а били з сладострастям, з насолодою. Я нахожу се таким відрадним явищем, яке треба записати золотими літерами.

Тут раптом Олеся поривчасто встала й звернулась до Водосвятського:

— Будь ласка, дайте мені моє пальто, я піду додому. Всі здивувались. Діна й Валя кинулись до Олесі з розпитами, але вона не хотіла нічого говорити і мовчки одягалась. Золотисті брови її були нахмурені з таким виразом, немов у неї дуже щось боліло.

— Олесю! Та скажи ж в чому річ? — навіть строго спитала Валя. — Ти ображаєш нас.

Олеся одягла пальто, яке підніс їй Водосвятський, і, застібаючись, раптом звернулась до Скалозуба.

— Коли такі явища — відрадні, то... то не треба ніякого відродження України.

Скалозуб, видно, вже розумів, через що Олеся так схопилась, бо зараз же хутко й ввічливо одповів їй:

— Але ж не ми винні за сі явища!

— Все одно. Ми також. У всякім разі, для нас не може бути нічого відрадного. Вибачайте, я, може, нічого не розумію, але... я не можу...

— Так, — згодливо хитнув головою Скалозуб. — Індівідуально сі явища для нас небажані, але з погляду розвитку...

— Ах! Я цього не зрозумію ніколи! — з кривою посмішкою перебила його Олеся. — Я знаю, що чоловіка били склом по очах. Ну, та що там... Вадиме Трохимовичу, будь ласка, проведіть мене.

Вадим так само мовчки, як весь час сидів, устав і при загальному мовчанню вийшов з нею із хати.